

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

In de ander jouw bestemming vinden

Individualisering en gemeenschapszin veronderstellen elkaar. Het is dan ook onjuist beide tegen elkaar uit te spelen. Wel zorgt een versimpeling van individualisering tot 'iedereen moet kunnen doen en laten wat hij wil' voor problemen. Voor een positief proces van individualisering, dat aan de samenleving bijdraagt in plaats van afbreekt, is zicht nodig op de juiste tijd, de juiste maat en de juiste richting. Alleen door vorming in relaties met anderen kan zo'n visie tot ontwikkeling komen.

.....
 door Petra van der Burg

Wetenschappelijk medewerker van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

WANNEER WE DE LAST EN DE LUST VAN DE vrijheid in kaart brengen, zijn we geneigd om individuele vrijheid en sociale cohesie tegen elkaar uit te spelen.¹ Het is van tweeën één, of we omarmen de individualisering als hoogste goed, of we benadrukken de zegeningen van sociale samenhang en gemeenschapszin. Wat mij betreft is er geen sprake van elkaar uitsluitende bewegingen, maar bewegingen die elkaar veronderstellen. Een gezond proces van individualisering veronderstelt sociale verbanden en vormen van gemeenschappelijkheid. Aan de andere kant zullen sociale verbanden zich alleen dan ontwikkelen en aan zeggingskracht winnen, wanneer zij worden gevoed door creatieve individuen, die zich kritisch verhouden tot vanzelfsprekende leef- en denkpatronen, er op zeker moment een bepaalde afstand van kunnen nemen en zo bijdragen aan vernieuwing en vooruitgang. Alleen wie zijn eigen unieke capaciteiten en grenzen kent en respecteert, zal de plek kunnen vinden waar hij of zij tot bloei komt en werkelijk iets zal kunnen betekenen. De tragiek van mensen die altijd overal weer vastlopen is in veel gevallen dat ze juist aan dit proces voorbijgaan.

Individualisering is dus voor waarachtige, van binnen uit gedragen sociale en maatschappelijke binding een noodzakelijke voorwaarde. In mijn optiek is echter het omgekeerde even waar: sociale verbanden helpen het individu op weg, geven richting en structuur, waardoor hij of zij uiteindelijk zal kunnen worden wie hij of zij werkelijk is. Het komt daarbij in alle gevallen aan op de juiste maat, de juiste tijd en de juiste richting.

Liberalen vinden uiteindelijk in de ander hun beperking, christendemocraten vinden in de ander hun bestemming

Het is van belang in de gaten te houden dat de christendemocratie wordt gekenmerkt door relationeel denken. Dat is niet hetzelfde als groepsdenken. Het gaat om een balans tussen ik en jij, wij en ik. Veel liberalen zullen zich hier overigens in herkennen, maar er is wel

een belangrijk verschil: de liberalen vinden uiteindelijk in de ander hun beperking, de christendemocraten vinden in de ander hun bestemming. Individualisering is dus niet op voorhand de bron van alle kwaad. Individuele vrijheid draagt bij aan een goed functionerende gemeenschap. Toch ontkomen we niet aan de hamvraag: is er sprake van verzwakking van sociale verbanden en van gemeenschapszin, van verlies aan sociale cohesie, al dan niet door vrijere invulling van leefstijl, interesse en minder geneigdheid zich voor langere tijd te binden? En zo ja, wat verliezen we dan precies, en moeten we ons daarover zorgen maken? Er zijn nogal wat verschillende opvattingen over de aard van sociaal kapitaal en sociale cohesie. Ik vat het als volgt samen: sociaal kapitaal is het onderliggende, onzichtbare, systeem van intermenselijke verhoudingen dat het structurele maatschappelijke systeem draagt. Wat bedoelen we daar precies mee? Een interessant voorbeeld is een ingenieursbureau dat jaren bezig was om een irrigatiesysteem in een ontwikkelingsland aan te leggen. Steeds liepen er dingen mis. Kanalen die ze hadden gegraven slibden in de kortste keren dicht, sproei-installaties waren in een oogwenk kapot, en de waterputten die ze hadden aangelegd, werden niet gebruikt. Waarom lukt het niet om iets dat overduidelijk het belang van dat dorp dient, van de grond te krijgen? Het antwoord is voor ons Nederlanders even eenvoudig te geven als het probleem ingewikkeld is om op te lossen: een kwetsbaar systeem als een waterhuishouding functioneert alleen op basis van een goed functionerend sociaal systeem waarin mensen samenwerken, afspraken maken, bereid zijn om samen het kanaal op het land van de buurman te onderhouden en ervoor zorgen dat ook degene die aan het eind van de pijplijn woont, voldoende aan zijn trekken komt. Een onderliggend sociaal systeem is vrijwel onmisbaar voor het bereiken van willekeurig welk

maatschappelijk doel dan ook. Wat voor typen voordelen van sociaal kapitaal komen we in de praktijk zoal tegen? Sociaal kapitaal en sociale cohesie zijn belangrijke hulp- en informatiebronnen. Voorbeelden: de kinderen die moeder helpen om te verhuizen en de oude schoolvriendin die bijles geeft aan de dochter. Relevante netwerken, zakelijke contacten en uitwisseling van informatie zijn daarnaast van belang als bronnen voor probleemoplossend vermogen. In buurten waar bewoners elkaar kennen en sprake is van onderling vertrouwen, wordt verloedering, sociale en fysieke wanorde effectief buiten de deur gehouden. Het beïnvloedt prestaties en gezondheid positief. Spanningen tussen collega's liggen aan de basis van ontelbaar veel ziekteverzuim. Jongeren die zich thuis voelen in het netwerk van gezin, buurt en school, vriendschapsrelaties onderhouden met klasgenoten en lid zijn van verenigingen doen het aanwijsbaar beter op school. Ook de normatieve kant is van belang. Wanneer we kijken naar de economie, dan is sociaal kapitaal in de vorm van vertrouwen, een hoge moraal en een bepaalde zelfbeperking onmisbaar voor het goed functioneren ervan. Dan kan het gaan om goederen die op tijd en naar behoren worden afgeleverd, om betalingsverkeer dat vlot verloopt zonder eindeloos aanmaningen te moeten sturen, en om de loodgieter en de aannemer die kwaliteit afleveren in plaats van knoeiwerk. Kortom, ook het bedrijfsleven kan niet succesvol functioneren wanneer mensen op brede schaal bepaalde essentiële deugden missen.

Dit betekent dat zowel een bepaald normbesef, uiteindelijk berustend op diepere waarden, als de aanwezigheid van een samenhangende gemeenschap bepalend zijn voor de kwaliteit en de effectiviteit van de samenleving en daarmee vervolgens voor het individuele welzijn. Voor de trainers van sportteams is dit een herkenbare werkelijkheid. Wanneer op de training meer wordt geklierd dan effectief gesport, betekent dat over het algemeen een slechte sfeer, een verloren wedstrijd. Wanneer een dergelijk verloop van de training meer regel dan uitzondering wordt, zijn de teamleden snel teleurgesteld verdwenen — we komen niet eens aan voetballen toe. De gevolgen van een eventueel falen van een sociaal systeem zijn dus desastreuus: de sfeer raakt verziekt, de effectiviteit wordt ernstig aangetast, maatschappelijke kosten om één en ander op te lossen zullen stijgen en het welzijn van het individu vermindert.

Is er met dit complex van sociaal kapitaal in onze samenleving iets mis? Is er sprake van een sociaal en moreel drama? Sterk overdreven, is de conclusie van bijvoorbeeld Fleur de Beaufort in het artikel 'Individualisering' in *Liberaal Reveil*.² Ik vind het lastig om die conclusie te delen, maar ik kan haar ook niet zomaar ontkrachten. In de eerste plaats kunnen we vaststellen dat we in Nederland volgens de EU-barometer uitzonderlijk hoog sco-

ren met onderling vertrouwen: 80 procent van de Nederlanders heeft vertrouwen in anderen. In 2006 gaf 82 procent van de bevolking aan gelukkig of erg gelukkig te zijn. Traditionele verbanden nemen aan betekenis af en tegelijkertijd ontstaan allerlei nieuwe verbindingsvormen, zoals internet-daten en chatten. Wat de ene hand neemt, lijkt de andere te geven. Tegelijk is er een groeiende groep Nederlanders die emigreert uit onvrede over de kwaliteit van het publieke domein, dan gaat het om zaken als criminaliteit, milieuvervuiling, multiculturele samenleving, bevolkingsdichtheid, files, drukte en gebrek aan natuur en stilte. Tevredenheid over het eigen leven weegt dus voor een groeiende groep Nederlanders niet op tegen het onbehagen over de samenleving. De groep die daadwerkelijk zijn koffers pakt is groot, de groep die overweegt om het te doen, is nog veel groter. Politiek zien we de trek naar de flanken, wat waarschijnlijk toch moet worden verklaard uit een enorme behoefte aan orde op zaken, een grote minderheid van ouders die hun kinderen nauwelijks normbesef bijbrengen, ernstig ontsporende klassen op de basisschool. Huisartsen die in bepaalde gevallen zodanig worden bedreigd, dat ze hun praktijk sluiten.

Heeft de verruwing van omgangsvormen en het oprukken van de straatcultuur nu te maken met individualisering in de zin van authenticiteit, autonomie, bepaalde ruimte, keuzevrijheid van levensstijl en aandacht voor mensenrechten? Nee, maar het heeft wel te maken met de verplating van dat ideaal in iedereen moet kunnen doen en laten wat hij wil. En wanneer dit toevallig misloopt, moet de overheid, de gemeenschap, de rommel opruimen. De elite die ruimhartig individuele vrijheid bepleit, zonder daarbij te zeggen dat werkelijke vrijheid alleen kan gedijen op de voedingsbodem van betrouwbaarheid, discipline, inzet, samenwerking, inlevingsvermogen, bereidheid om je ergens duurzaam voor in te spannen, en bepaalde zelfbeheersing en trouw in primaire relaties, bewijst de gewone hardwerkende burger, wiens zaak hij zo graag wil behartigen, een slechte dienst. De ambulancebroeder, de buschauffeur en de leraar moeten zich staande zien te houden in een ongedisciplineerde lompe bende, en wanneer dat vervolgens op een drama uitloopt, krijgen zij onvoldoende rugdekking van verantwoordelijke maatschappelijke instellingen en instanties die ook allemaal zijn geïnfecteerd met het het-moet-toch-kunnen-virus. Mensen uit de linkse of rechtse elite, die om het hardst pleiten dat het allemaal niet uitmaakt, dat iedereen zichzelf moet kunnen zijn, zullen nooit hun kinderen naar een iederwijschool sturen. Omdat ze weten dat een impulsgestuurd leven uiteindelijk nooit doel zal treffen. Voor een positief proces van individualisering, dat wil zeggen een proces dat aan het samen leven bijdraagt in plaats van afbreekt, is nodig het zicht op de juiste tijd, de juiste maat en de juiste richting.

DE JUISTE TIJD

Werkelijke individualisering, dus het worden van een individu, is een eindfase in een ontwikkeling en geen beginfase. Wie een groot pianist wil worden, met in het oog lopende en originele interpretaties van het werk van grote componisten en interessante eigen composities, zal zich jarenlang moeten bekwamen in de muzieksystemen, het notenschrift en alles wat de traditie op dat gebied overdraagt. Pas wanneer hij zich na noeste arbeid technieken, interpretaties en inzichten van anderen heeft eigen gemaakt, kan hij daarboven uitgroeien. Dan is de tijd rijp voor een individuele interpretatie. Eerder niet. Wanneer de getalenteerde jonge pianist te vroeg zegt: 'Ik doe het op mijn eigen manier', dan zal het talent vergaan en wat overblijft, is hooguit de middelmaat. Wie kinderen de kans geeft om te

Een gezond besef van de eigen plaats, maar ook de eigen grenzen, wordt geleerd in relaties met anderen

doen en laten wat ze zelf willen, laat ze rondrijven in hun impulsen en maakt ze tot gevangenen van hun eigen beperkte wereld. Er is voor dingen een juiste tijd en een juiste plaats. Er is een tijd om klein te zijn en een tijd om groot zijn. Een tijd in de kracht van je leven en een tijd om

afhankelijk te zijn van de zorg van anderen. Wie nooit heeft leren luisteren, zal uiteindelijk ook nooit ter zake leren spreken, wie nooit heeft leren gehoorzamen, zal ook nooit een goede leider worden. Herkennen van de eigen mogelijkheden en onmogelijkheden, een gezond besef van de eigen plaats, maar ook de eigen grenzen, worden geleerd in relaties met anderen. Wie door dat proces is heen gegaan, is toe aan de vraag wie of wat hij zelf nu eigenlijk is, en kan afstand nemen van het overgeleverde en eigen wegen gaan.

DE JUISTE MAAT

Het gaat dan om een balans tussen het ik en het grotere geheel. Samenlevingsverbanden berusten meer en meer op eigen keuzes en mensen zijn minder bereid om zich duurzaam te verbinden. Tegelijk moeten we onderkennen dat alleen wanneer burgers zich organiseren in belangengroepen, consumentenorganisaties en maatschappelijke verbanden, zij hun stempel kunnen drukken en dingen tot stand kunnen brengen. Verder is het ook zo dat zonder een bepaalde sociale steun, een gedachtegoed, niet in stand blijft. In een overgeëindividualiseerde maatschappij, waar mensen niet meer bereid zijn om met elkaar in gesprek te gaan, kunnen we opvat-

tingen niet werkelijk verbreiden, en dat laat zich uiteindelijk ook niet vervangen door een artikel op de site. Dit betekent heel simpel dat deze verbanden van belang zijn voor diepgang en kwaliteit en zodoende waard om in te investeren.

DE JUISTE RICHTING

Niet zelden wordt christendemocraten een bepaalde mopperigheid verwegen: wat is er mis met hedonisme en puur genieten? Ik ga een behoorlijk eind met deze critici mee, want daaronder ligt een besef dat een mens werkt om te leven en niet leeft om te werken, dat het leven waardevol is en bedoeld om van te genieten. Het leven is geen instrument, maar het doel. Waar dat wordt onderkend, wordt het proces van individualisering in de juiste richting gezet: de richting van duurzaamheid en duurzame ontwikkeling. Individualisering ten dienste van de levensbronnen in plaats van ten koste daarvan. Met zijn bekende 'ik denk, dus ik ben', reduceerde Descartes de essentie van het mens-zijn tot alleen maar denken, uitmondend in een technische rationaliteit en een allesbeheersende economische doelmatigheid. Dit blokkeert een bredere ontwikkeling. Individualisering gaat over leiding nemen over je eigen leven en autonome keuzes maken, waarin emotie, expressie, bestemming, zingeving een rol spelen. Het roept mensen op om werkelijk authentieke keuzes te maken en zich los te maken uit de vanzelfsprekende hoofdstroom. Het resultaat mag er zijn. Zo zien we in de Design Academy in Eindhoven schitterende projecten, waarbij mensen buiten de bekende kaders treden en zo de wereld verder helpen. De kast van aarde en koeienpoep, de designtrap voor mensen met fobieën. We zien allerlei vernieuwing: de supermagnetron waarmee vergiftigde kasgrond kan worden gereinigd, een geluidssysteem waarmee kan worden bepaald of de ruggenprik goed is geplaatst, de multipurpose wielenwisseelaar, waarmee het mogelijk is om veilig, zelfstandig en zonder inspanning zware wielen te verwisselen van bijvoorbeeld tractoren, oogstmachines, graafmachines. We zien de meest uiteenlopende projecten van duurzame innovatie, gedragen door creatieve enkelingen. Individualiteit en authenticiteit, gericht op het behoud van levensbronnen van de gemeenschap en haar leefwereld, vormen zo in de juiste tijd, de juiste maat en de juiste richting, een onuitputtelijk reservoir van kracht en inspiratie.

Noten

1 Deze bijdrage is een bewerkte versie van een lezing op het vvd-flitscongres over

individualisering op 25 oktober 2008.
2 Fleur de Beaufort, 'Individualisering', in: *Liberaal Reveil*, Teldersstichting, oktober 2008.